

İstanbul'da kurulan Türk Kültür Birliği'nin başkanlığını yürütmüştür. 1936'da yayımladığı *Kemalizm* adlı kitabında Kemalizm'i bir ideoloji olarak ele alıp Türk ruhu ve düşüncesi üzerinde yaptığı değişime dikkat çekmiş, milliyetçilik ilkesine ayrı bir önem vermiştir. 1944'te Orta Asya'dan başlayarak Kemalist döneme kadarki Türk tarihini incelediği *Türk Ruhü* adıyla bir kitap yayımlamıştır. Tekinalp'in *Türkler Bu Muharebede Ne Kazanabilirler? Büyük Türklük, En Meşhur Türkçülerin Mütâlaâtı* (1330/1914), *Türkismus und Pantürkismus* (Weimar 1915), *The Turkish and Pan-Turkish Ideal, War Staff, Intelligence Division* (London 1917), *Türkleştirme* (1928), *Kemalizm* (1936), *Türk Ruhü* (1944) adlı eserleri bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Jacob M. Landau, *Tekinalp: Bir Türk Yurtseveri* (1883-1961) (trc. Burhan Parmaksızoğlu v.dğr.), İstanbul 1996; a.mlf., "Tekin Alp: Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Devrinde Bir Aydın", *TTK Bildiriler*, IX (1988), II, 1127-1139; Liz Behmoaras, *Bir Kimlik Arayışının Hikâyesi*, İstanbul 2005, tür.yer.; Cavit Orhan Tütengil, "Munis Tekinalp'in Yazı ve Fikir Hayatı ile İlgili Bir Belge", *Yeni Yayınlar*, VII/4, Ankara 1962, s. 210-213; a.mlf., "Munis Tekinalp'le İlgili İkinci Bir Belge", a.e., VII/6 (1962), s. 133-134; Arda Odabaşı, "Munis Tekinalp (Moiz Kohen)'in Erken Dönem Biyografisine ve Bibliyografyasına Bir Katkı", *Toplumsal Tarih*, sy. 204, İstanbul 2010, s. 34-45.

MURAT KILIÇ

TEKRÎT

(bk. TİKRÎT).

TELÂTÎ, Ebû Hafs

(أبو حفص التلّاتي)

Ebû Hafs Amr b. Ramazân b. Ebî Bekr el-Bedr et-Telâti el-Cerbî (ö. 1187/1773)

Geç dönem İbâzî âlimi.

Tunus'un Cerbe adasındaki Telât (Tülât) mahallesinde doğdu. Ziriklî ismini yanlış olarak Ömer, nisbesini de muhtemelen mahallî lehçede "tâ" harfinin "sâ" şeklinde okunması sebebiyle Selâsî (Sülâsî) şeklinde kaydeder. Bazı kaynaklarda tarihçi ve fakih Ebû'r-Rebî Süleyman b. Ahmed el-Hilâti'nin (ö. 1099/1688) öğrencisi olduğu zikredilirse de Hilâti'nin ölüm tarihi göz önüne alındığında bu bilgi şüpheli görünmektedir. Telâti, memleketinde başladığı tahsilinden sonra kendisini engelleyeceği

korkusuyla ailesinden izin almadan Mısır'a gitti. Burada İbn Tolun Camii'ndeki İbâziyye Medresesi'nde öğrenim gördü. Bir taraftan da Ezher Camii'ndeki derslere katıldı. Tahsilini tamamlayınca zamanla kendisi bu medresede gönüllü olarak ders verdi. Ebû Abdullah Muhammed b. Yûsuf el-Mus'abî el-Melîkî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Sâlih el-Efdalî ve Ramazan b. Ahmed el-Gül el-Cerbî yetiştirdiği öğrenciler arasında yer alır. Ebû Zekeriyâ el-Efdalî hakkında bir kaside yazmasından hareketle onu diğer öğrencilerinden daha önemli bir konumda gördüğü söylenebilir. Eserlerinde fakirlikten sıkça şikâyet eder. Hiç evlenmeyen Telâti Kahire'de vefat etti. Geç dönemde İbâziyye'nin önde gelen âlimlerinden biri olarak kabul edilen Telâti oldukça üretken bir müellif olup başta akaid olmak üzere fıkıh ve fıkıh usulü, nahiv, ahlâk, tasavvuf ve mantık ilimlerine dair eserler telif etmiştir. Yaşadığı dönemin ilim geleneğine uyarak daha çok önceki İbâzî âlimlerinin eserlerine şerh, hâşiye ve ta'likler yazmış, söz konusu eserleri özetlemiştir.

Eserleri. 1. *el-İkdu'n-nazîd 'alâ nükleti't-tevhîd*. Telâti'nin, Ebû Hafs Amr b. Cemî'nin (VIII./XIV. yüzyıl) İbâzîler arasında çok meşhur olan ve *Mukaddimetü't-tevhîd* diye de bilinen 'Aķidetü't-tevhîd adlı risâlesine yazdığı ilk şerhtir. Müellif eserini beş günde bitirdiğini söyler. Onun yaşadığı dönemde istinsah edilen bir nüshası Benî Yezcen'deki Mektebetü Âl-i Yedder'de bulunan (nr. 167) eserin pek çok yazma nüshası vardır (Benî Yezcen, Mektebetü's-Şeyh Muhammed b. İsâ Ezbâr, nr. 555; Mektebetü'l-Kutb [Mektebetü's-Şeyh Eттаfeyyiş], nr. 694; Mektebetü Âl-i Hâlid, nr. 163). 2. *Umdetü'l-mürîd li-nükleti't-tevhîd*. Ebû Hafs Amr'ın akaid risâlesi üzerine yazdığı ikinci şerh olup bir mecmua içinde basılmıştır (Kosantîne 1323/1905, s. 30-124). Aynı esere *el-Lü'lü'etü'l-muzî'e 'alâ metni'l-'Aķide* adıyla yazdığı şerhin ise günümüze ulaşmış olmadığı bilinmemektedir. 3. *Neticetü'l-efkâr fi ta'likü 'Aķidetü'l-ibrâr*. Ebû Süleyman Dâvûd b. İbrâhim et-Telâti'nin (ö. 967/1560) yine Ebû Hafs'ın eserine yazdığı şerhe dair bir ta'liktir. Eserin yazma nüshaları mevcuttur (Benî Yezcen, Mektebetü'l-Kutb [Mektebetü's-Şeyh Eттаfeyyiş], nr. 750; Mektebetü Âl-i Hâlid, nr. 111; Mektebetü Âl-i Yedder, nr. 48; Mektebetü's-Şeyh Muhammed b. İsâ Ezbâr, nr. 429). 4. *el-Le'âli'l-meymûnât fi 'uķüdi'd-diyânât (Şerh 'alâ Uşûli'd-diyânât, Le'âli'ü'l-manzûmât fi 'uķüdi'd-*

diyânât). Ebû Sâkin Âmir b. Ali eş-Şem-mâhî'nin *Kitâbü (Uşûli'd-Diyânât* adlı eserine yazılmış bir şerh olup Muhammed b. Yûsuf el-Bârûnî tarafından bir mecmua içinde neşredilmiş (Kahire 1304/1886, s. 77-133), daha sonra Muhammed Halîfe Mâdi tarafından *el-'Aķidetü'l-mübâreke* adlı kitap içinde de basılmıştır (Kahire, ts. [el-Matbaatü'l-feccâletü'l-cedîde], s. 46-78). Eserin *Kütüb Muhtâre* adlı bir kitap içinde yapılmış bir baskısı daha vardır (Kahire, ts. [el-Matbaatü'l-Bârûniyye], s. 50-86). 5. *el-Le'âli'ü'l-meymûniyye 'ale'l-Manzûmeti'n-nûniyye*. Ebû Nasr Feth b. Nûh el-Melûşâî'nin *en-Nûniyye fî uşûli'd-dîn* adlı kasideinin şerhidir. Yaklaşık iki ay içinde tamamlanan bu eserin de yazma nüshaları mevcuttur (Cerbe, Mektebetü'l-Bârûnî, nr. 22.155; Benî Yezcen, Mektebetü Âl-i Hâlid, nr. 477; Benî Yezcen, Mektebetü's-Şeyh Muhammed b. İsâ Ezbâr, nr. 477). Muhammed b. Yûsuf Eттаfeyyiş bu esere bir hâşiye yazmıştır (Cerbe, Mektebetü'l-Bârûnî, nr. 69.157). Abdülazîz es-Semîni'nin *en-Nûr* adıyla yazdığı şerh ise (Kahire 1306/1889) Telâti'ye ait şerhin ihtisarı mahiyetindedir (Gardâye 1981). 6. *Mir'âtü'n-nâzirîn fî uşûli Tebgürîn*. Tebgürîn b. İsâ el-Mel-şûtî'nin *Uşûlü'd-dîn* olarak bilinen eseri üzerine yazılan uzun bir şerh olup bir nüshası günümüze ulaşmıştır (Benî Yezcen, Mektebetü'l-Kutb [Mektebetü's-Şeyh Eттаfeyyiş], nr. 813; Cerbe, Mektebetü'l-Bagtûr). Müellifin, halkın da faydalanması için *Nuĥbetü'l-metîn min uşûli Tebgürîn* adıyla özetlediği eser Muhammed Halîfe Mâdi'nin *el-'Aķidetü'l-mübâreke* adlı kitabı içinde yayımlanmış (Kahire, ts. [el-Matbaatü'l-feccâletü'l-cedîde], s. 144-168), *Min Türâşine'l-İslâmî* başlığı altında diğer bazı kitaplarla birlikte de basılmıştır (Gardâye, ts. [el-Matbaatü'l-Arabîyye]). 7. *Naẓmü't-taĥķik fî 'uķüdi't-ta'lik*. Ebû Hafs İbn Cemî'nin 'Aķidetü't-tevhîd adlı akaid risâlesine Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Saîd eş-Şemmâhî'nin yazdığı şerhin şerhidir. Müellifi henüz hayatta iken istinsah edilen bir nüshası Cerbe'de bulunmaktadır (Mektebetü'l-Bârûnî, nr. 23.249). 8. *el-Fütûĥâtü'l-ilâhiyye 'ale'l-manzûmeti'l-Ĥazreciyye (İrâbü'l-Manzûmeti'l-Ĥazreciyye)*. Abdullah b. Osman el-Ĥazrecî'nin *el-Ĥaşıdetü'l-Ĥazreciyye* adıyla da bilinen *er-Râmizetü's-şâfiye fî ilmeyi'l-'arûz ve'l-kâfiye* adlı eserinin şerhi olup yazma nüshası mevcuttur (Cerbe, Mektebetü'l-Bârûnî, nr. 43.322). 9. *Muĥtaşaru i'râbi'l-Manzûmeti'l-Ĥazreciyye*. Kitabın dibâcesinde müelli-

fin aynı manzume üzerine geniş bir şerh yazdığı belirtildiğine göre bu eser *el-Fütûhâtü'l-ilâhiyye 'ale'l-manzûmeti'l-Hazreciyye'*den farklı bir eser olmalıdır (Benî Yezcen, Mektebetü Âl-i Fazl, nr. 80; Benî Yezcen, Mektebetü'ş-Şeyh el-Hâc Sâlih La'î, nr. 167). **10.** *el-Ezhârü'r-riyâziyye 'ale'l-Manzûmeti'r-râ'iyye.* Ebû Nasr Feth b. Nûh el-Melûşâî'nin namaz hakkındaki *el-Manzûmetü'r-râ'iyye'*sinin şerhi olup yazma nüshası mevcuttur (Cerbe, Mektebetü'l-Bârûnî, nr. 31.159; el-Attuf, Mektebetü'l-Bekrî, nr. 31; Karrâre, Mektebetü Belhâc). **11.** *Ref'u't-terâhî fî muhtaşari'ş-Şemmâhî.* Ebû Ya'kûb el-Vercelânî'nin İbâzî fıkıh usulüne dair *el-Adl ve'l-inşâf* adlı eserine Ebû'l-Abbas eş-Şemmâhî'nin *Muhtaşarü'l-Adl ve'l-inşâf* adıyla yazdığı ihtisarin ta'likidir (Benî Yezcen, Mektebetü Âl-i Hâlid, nr. 163; Benî Yezcen, Mektebetü'ş-Şeyh Muhammed b. İsâ Ezbâr, nr. 554). **12.** *Nüzhetü'l-Iebîb fî şerhi't-Tertîb li-Ebî Site.* Rebî' b. Habîb'in *el-Müsned*'inin Ebû Ya'kûb el-Vercelânî tarafından düzenlenmiş şekli olan *et-Tertîb'e*, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Ebû Sitte el-Cerbî el-Kasbî es-Sedvikeşî'nin yazdığı hâşiyenin muhtasarıdır (Cerbe, Mektebetü'l-Bârûnî, nr. 539.138). **13.** *Kitâbü'l-Lağt.* Fikhî konuları içeren, Muhammed b. Yûsuf Eттаfeyyîş'in yeniden düzenlediği, günümüze ulaşmış olmadığı tesbit edilemeyen eser (Custers, I, 289) bilinmeyen bir müellif tarafından *Tertîbü Lağtî'ş-Şeyh 'Amr bin Ramazân et-Telâti* adıyla tekrar düzenlenmiştir (Benî Yezcen, Mektebetü Âl-i Fazl, nr. 83). **14.** *Hâşiye 'alâ Şerhi'r-Risâleti'l-Adudiyye fî âdâbi'l-münâzara.* Adudüddin el-İcî'nin *er-Risâletü'l-Adudiyye (Âdâbü'l-bahş)* adlı kısa risâlesine Muhammed Şemseddin et-Teb-rîzî'nin (Molla Hanefî) yazdığı şerhe yapılmış bir hâşiyedir (Benî Yezcen, Mektebetü Âl-i Fazl, nr. 398). **15.** *Şerhu'l-müvâcehat fî'l-manlık.* Bir nüshası günümüze ulaşmıştır (Cerbe, Mektebetü'l-Bârûnî, nr. 19). **16.** *Ravzatü'l-müşâtâk li-zehreti'l-işrâk.* Fikhî, ahlâkî ve toplumsal konulara dair kısa bir eser olup Ebû Zekeriyâ el-Cenâvünî'nin *Kitâbü'n-Nikâh*'ıyla birlikte taş baskısı yapılmıştır (Kahire, ts., s. 315-335). **17.** *Nüzhetü'l-edîb ve reyhânetü'l-Iebîb.* Ahlâk ve tasavvuf konularıyla ilgili olup yazma nüshaları mevcuttur (Cerbe, Mektebetü Sâlim b. Ya'kûb; Benî Yezcen, Mektebetü'ş-Şeyh Bâbâ b. Hâc Muhammed b. Sâlih; el-Attuf, Mektebetü İrvân) ve Muhammed b. Yûsuf Eттаfeyyîş tarafından *Tuhtetü'l-edîb ve taşşîbü'l-*

kalbi'l-cezîb adıyla yeniden düzenlenmiştir (Custers, I, 172-173). **18.** *Cevâbü Ebî Hafı 'Amr bin Ramazân et-Telâti li-ba'zi 'ulemâ'i Benî Muş'ab.* Benî Mus'ab kabilesine mensup bazı âlimlerin Telâti'ye sordukları sorulara verilen cevaplardan oluşan bir risâledir (Cerbe Mektebetü'l-Bârûnî, nr. 563.229, 573.238). **19.** *Kaşâ'id müstemile 'alâ evlâdi'n-nebi ve zevcâtih ve 'adedi'l-gazavat* (Benî Yezcen, Mektebetü Âl-i Fazl, nr. 4, 12). **20.** *Kaşâ'idü'ş-Şeyh 'Amr bin Ramazân et-Telâti.* Müellife ait olan diğer bazı şiirleri içermektedir (Karrâre, Mektebetü Ma'hedî'l-Hayât). Telâti'nin bütün şiirleri *Dîvân* başlığı altında toplanmıştır. Eserin bir nüshasının Benî Yezcen'de Mektebetü'l-Kutb'da (Mektebetü'ş-Şeyh Eттаfeyyîş) bulunduğu belirtilir (*Mv.AU*, IV, 563).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Hafı et-Telâti, *Nuhtetü'l-metin min usûli Tebgürin (el-Akîdetü'l-mübâreke* içinde, nşr. Muhammed Halife Mâdi), Kahire, ts. (el-Matbaatü'l-feccâletü'l-cedîde), s. 144, 148; Eттаfeyyîş, *Şerhu 'Akîdeti't-tevhîd* (nşr. Mustafa b. Nâsir Vînten), Gardâye 1422/2001, neşredenin girişi, s. 13-14; Zirikî, *el-A'lâm*, V, 46; Mahfûz, *Terâcimü'l-mü'ellifin*, I, 242; Ferhât el-Ca'bîrî, *el-Bu'dü'l-ħadârî li'l-akîdeti'l-İbâziyye*, [baskı yeri yok] 1989 (Matbaatü'l-elvânî'l-hadîse), bk. İndeks; Saîd b. Yûsuf el-Bârûnî, *Fihrisü mahtûlâti Mektebeti'l-Bârûnî*, Tunus 1998, s. 81, 89-92, 99, 125, 142, 231, 261; Muhammed b. Mûsâ Bâbâammî v.dğr., *Mu'cemü a'lâmi'l-İbâziyye*, Beyrut 1421/2000, II, 318-319; M. H. Custers, *Bibliyügrâfiya'l-İbâziyye* (trc. Mûhamed Ümâdi – Hadîce Kerîr), Maskat 1433/2012, I, 110, 169-170, 172-173, 181-182, 239, 268, 282-295, 301, 311-312, 326-327, 560, 584; Muhammed İsâ Mûsâ, "et-Telâti, Ebû Hafı 'Ömer b. Ramazân el-Bedr", *Mv.AU*, IV, 562-564.

ORHAN ŞENER KOLOĞLU

TELÂTÎ, Ebû Süleyman

(أبو سليمان التلّاتي)

Ebû Süleymân Dâvûd
b. İbrâhîm et-Telâti el-Cerbî
(ö. 967/1560)

İbâzi âlimi.

Tunus'un Cerbe adasındaki Telât (Tülât) mahallesinde doğdu. Künyesi Ebû Süleyman olmakla birlikte Berberîler'in, önemli şahsiyetlerin künyelerini kişinin oğluna değil kendisine nisbetle kullanmaları sebebiyle halk arasında Ebû Dâvûd olarak da tanınır. Hatta öğrencilerinin çoğu onun eserlerini Ebû Dâvûd künyesiyle bilir. Küçüklüğünden itibaren ilim için birçok defa seyahate çıktı. Önce Libya'daki Cebelünefûse'de Ebû Zekeriyâ b. İsâ el-Bârûnî'den akaide dair eserleri okudu,

ardından Cerbe'ye döndü. Burada fakih Ebû'l-Kâsım b. Yûnus es-Sedvikeşî'den ve Ebû Yahyâ Zekeriyâ b. İbrâhîm el-Hevârî'den ders aldı. Daha sonra Cebelünefûse'ye döndü ve en çok faydalandığını söylediği hocası Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Sâlih et-Tendemîretî'nin öğrencisi oldu. Hocası Cerbe adasına göç edince o da Bak-kâle'ye geçti. Burada Ebû Mansûr İlyâs en-Nefûsî'nin soyundan gelen İbrâhîm b. Ahmed Ebû'l-Ahbas'tan mantık ve beyan okudu. 961 (1554) yılında Cerbe'ye dönüş yolunda Şeyh Ammî Saîd b. Ali el-Cerbî'nin derslerinin şöhretini duyunca onun Ceza-yir'in güneyinde Vâdimizâb'ın Melîke bel-desinde bulunan medresesine gitti. Buradaki öğrenimini tamamladıktan sonra 962'de (1555) tekrar Cerbe'ye döndü ve ders verip öğrenci yetiştirmeye başladı. Derslerini Kasabiyyûn Mescidi'nde okutuyordu. Mahfûz'un kendisine nisbet ettiği *Şerhu İsâgûci*'nin baş tarafında yer alan *İsâgûci* risâlesini, Mısır'da Ebû'l-Hasan Ali b. İbrâhîm el-Gilânî el-Mısırî'den 913'te (1507) okuduğunu belirten ifadesine dayanarak genç yaşta Kahire'ye gittiğini kaydetmesi (*Terâcimü'l-mü'ellifin*, I, 237, 239) yanlış olup bu şerhin Ebû'r-Rebî Süleyman el-Cerbî'ye ait olduğu anlaşılmaktadır (aş. bk.). Öğrencileri arasında Abdurrahman el-Hilâti ve Muhammed b. Zekeriyâ el-Bârûnî sayılmaktadır. Hayatının son beş yılında Cerbe'de bir yandan ders verip öğrenci yetiştirirken diğer yandan Kuzey Afrika'da İbâzi cemaatinin dinî ve içtimâî işlerini karara bağladığı Azzâbe meclislerinin Cerbe'deki başkanlığını ve bu meclis tarafından seçilen en yüksek mertebeyi ifade eden hüküm şeyhliğini üstlendi. Azzâbe Meclisi başkanlığını kısa süre yürütmesi kendisinden sonra meclisin sorumluluklarını yüklenilecek bir nesil yetiştirmesine imkân vermediği için Cerbe adasındaki Azzâbe Meclisi'nin son reisi kabul edilir (Ali Yahyâ Muammer, s. 161; Muhammed b. Mûsâ Bâbâammî v.dğr., II, 141). Cerbe adası Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp Beylerbeyi Turgut Reis tarafından ele geçirilince adanın Osmanlılar'a değil Tunus hânedanlığına bağlanması için müzakerelerde bulunması, Osmanlı yönetimine ve Turgut Reis'e karşı Azzâbe meclislerinde aleyhte konuşmalar yaparak adada çıkarılan isyan hareketini teşvik etmesi sebebiyle önce bir ay kadar hapsedildi, ardından idam edildi. Her yıl Telât halkı tarafından ziyaret edilen kabri Berkûk mahallesindeki Ebû Dâvûd Camii haziresindedir.